
Golicin és uradalmi

A XVIII. századi jelentősebb oroszországi családok története, I. (Nagy) Péter (1696–1725) orosz cár nyitásának köszönhetően, a korábbi évszázadoktól eltérően már nem csak a hazai (orosz) történetírást foglalkoztathatja. A „Nagy” jelzővel illetett uralkodó nem csak az orosz külpolitikát kapcsolta be Európa vérkeringésébe, hanem oly sok más terület mellett az orosz elitet is. Ennek fényében *Vera Georgijevna Paruseva*¹ azon vállalkozása, hogy a jelentős Golicin család egyik tagjának, Nyikolaj Alekszejevics Golicinnak² az életrajzát rekonstruálja, joggal számíthat az európai történetírók érdeklődésére is. A könyv címe egy (magyar nyelvre tudomásunk szerint még nem lefordított) Puskin-versből³ vett idézet: „Egyszerre csak átlépek a katalini időkbe...” A verset Puskin egy Katalin-korabeli főnemesnek, Nyikolaj Boriszovics Juszupov⁴ hercegnek, az egyik utolsó, akkor még élő XVIII. századi államférfinak címezte. A szerző az előszóban külön ír a címválasztás okáról, amit érdemesnek tartunk röviden érinteni.

Paruseva arról az összefüggésről nem ír, hogy az általa vizsgált Golicin és a Puskin-vers címzettje, Juszupov csak egy év eltéréssel született. Ők ketten tehát kortársak voltak. Ennél azonban még több szállal kapcsolódik egymáshoz a két főnemes. Itt fontos megjegyezni, hogy nem a szó szoros értelmében vett biográfiáról van szó, amiről a könyv alcíme is árulkodik: *Nyikolaj Alekszejevics Golicin és uradalmi*.⁵ Persze – ha lehet így fogalmazni – akkor ez csak kisbetűs alcím, mert majd láthatjuk, hogy a könyv nem korlátozódik pusztán csak a birtokokra. Mégis, ez az alcím is egy kapocs a két főnemes között, ugyanis Golicin azon a Moszkva melletti arhangelsz-

---

1 Парушева Вера Георгиевна. Egy könyvbemutatónak a programja szerint Paruseva foglalkozását tekintve kutatótörténész és muzeológus. Ennél több információt azonban nem találtunk róla. <https://deadokey.livejournal.com/173833.html> (letöltve: 2018-09-11)

2 Николай Алексеевич Голицын, 1751–1809.

3 Пушкин, А.С.: К вельможе (1830). Magyarul a cím: A nemeshez.

4 Николай Борисович Юсупов, 1750–1831.

5 Николай Алексеевич Голицын и его усадьбы

ki birtokon⁶ gazdálkodott, amit aztán a XIX. század elején éppen Nyikolaj Juszupov vásárolt meg a Golicin családtól, és ahol Juszupov vendégeként Puskin maga is megfordult. A versben azonban további kapcsolódások is vannak, hiszen Puskin Juszupov életének olyan európai helyszíneiről és személyeiről tesz említést, amelyek ugyanúgy részei voltak Goliccinnak is.⁷ Összefüggések még ezeken felül is vannak, de minden bizonnyal már ennyi is elegendő, ahhoz, hogy betekintést nyerjünk a katalini korszak főnemesi életének sajátosságaiba.

Mielőtt rátérnénk a szerzőre, a könyv tartalmára, még egy dolgot emel-nénk ki a szerzői előszóból. Paruseva rávilágít, hogy az európaizáció kap-csán – ahogy mi is tettük jelen recenzió első soraiban – úgy az oroszok ma-guk is először I. Péterre asszociálnak. Nem is ennek létjogosultságát cáfolja a szerző, hanem inkább továbbtekintésre hív: igen, Nagy Péter indította el a folyamatot, de amíg az ő és közvetlen utódai uralkodása alatt inkább azt mondhatjuk, hogy jelentős európai hatás érte az orosz udvart, addig II. Katalin (1762–1796) uralkodása alatt – nem elvetve, sőt, bizonyos esetekben éppen az orosz identitást megerősítve – ténylegesen európai állammá vált az Orosz Birodalom.

A könyv borítón (elöl és hátul egyaránt) látható sziluett (árnykép) jelenet miatt a fekete és a fehér szín dominál rajta. A sziluett egy XVIII. századi, szabadtéren játszódó pillanatot örökít meg: előkelő férfiak és nők társalog-nak és sétálnak, néhány fa, egy sakktabla és egy lépcsős erkély környeze-tében. A könyv gerincén a monográfia főszereplőjének, Nyikolaj Aleksze-jevics Goliccinnak a portréja és családi címere mellett egy másik sziluett is látható, ugyanaz, mint ami a könyvben nagyobb méretben az előszó előtt, a 6. oldalon megtalálható: egy férfi egy oszlopon lévő női mellszobor előtt áll. A képaláírásból megtudatjuk, hogy ez F. G. Sideau⁸ önarcképe, amint II. Katalin cárnő előtt áll. Arról nem tudni, hogy a borítókép is egy eredeti Sideau, vagy pedig a könyv dizájnjáért felelős Sz. Ju. Gubin egyik munkája, de legyen bárhogyan is, a könyv megjelenése impozáns.

Csak néhány esetben fordul elő, hogy nem tudhatjuk meg az ábrázolá-sok címét, készítési idejét és készítőjét, a könyvben nagy számban található

---

6 Усадьба „Архангельское” Arhangelszkoje nem keverendő össze a Jeges-tenger partján fekvő kikötőváros Arhangelszkkal.

7 Említett, közös helyszínek: Versailles, Trianon, London. Említett közös személyek: Voltaire, Diderot, Marie Antoinette.

8 F. G. Cideau francia sziluett-művész, aki meghonosította az Orosz Birodalomban ezt a művészeti ágat az 1780-as években. A cári udvar is foglalkoztatta, több munkája van II. Katalinról, vagy az uralkodó család más tagjairól. Русский биографический словарь: Сабанев–Смыслов / Т. 18. Санкт-Петербург, тип. В. Демакова, 1904. 418.

képek, alap- és tervrajzok mellett szinte minden esetben ott szerepelnek az alapvető információk.

A könyv kilenc fejezetre, ezen felül egy előszóra, befejezésre, mellékletekre és egy névmutatóra tagolódik. Mindjárt az elején szólnánk a tudományos jegyzetelésről. Bár sajnos a tudományos munkát elősegítő összesített irodalomjegyzék nincs a könyvben, azok a lábjegyzetekben megtalálhatóak. Ha átlagot kellene mondani, akkor oldalanként 3–4 hivatkozás említhető, de sokkal érdekesebb megvizsgálni, hogy milyen szakirodalomra és forrásokra hivatkozik a szerző. Szakirodalomból a könyv első felében, amely nagyobb részt az utazásokról szól, sokat nem találhatunk, azonban annál gazdagabb a források említettsége. A szöveg telis-tele van dőlt betűvel szedett idézetekkel, amelyek levelekből, memoárokból származnak. Elsősorban Ny. A. Golicintól, de nem kizárólag csak tőle. A hivatkozott források jelentős része a RGADA⁹ 1263-as fondjából származik, amely az érthetőbb azonosítás kedvéért a Golicinek fondja¹⁰ nevet is viseli. Ez a dokumentum-együttes rendkívül gazdag, több ezer akta alkotja. Részben ebben találhatóak Ny. A. naplói és útleírásai is, így érthető, hogy a munka leginkább ezen alapszik. Itt külön szóra érdemes Golicin saját maga által vezetett naplója¹¹, amit később ki is adtak, de jelen könyv mellékletei is részleteket közölnek az 1770–1771-es európai út során készült naplóból. Ezek a naplótöredékek a jól összeválogatott képekhez és a sok szöveggözi idézethez hasonlóan, nagyban hozzájárulnak a XVIII. századi hangulat megteremtéséhez. A Golicin hazaérkezését követő időszak tárgyalásánál is jelentős marad az említett források használata, de megjelennek más iratok is, illetve sokkal több szakirodalommal találkozhatunk. Előbbi például a RGADA 1290-es fondja (Juszupovok fondja¹²), a GARF¹³ 728-as fondjának¹⁴ 358-as gyeloja (I. Pál császár levelei Ny. A. Golicin herceghez...¹⁵), a CIAM¹⁶ 49-es (Moszkvai járás nemesi gyámhivatalának fondja¹⁷) és néhány

---

9 Российский государственный архив древних актов = Orosz Állami Régi Dokumentumok Levéltára

10 Голицыны

11 Journal de voyage, commencé l'an 1770. ГМУ «Архангелское». Инв. № 18402.

12 Юсуповы

13 Государственный архив Российской Федерации = Az Orosz Föderáció Állami Levéltára

14 Коллекция документов рукописного отделения библиотеки зимнего дворца. Санкт-Петербург.

15 Письма императора Павла I к князю Н.А.Голицыну. На французском языке. Копия рескрипта императора Павла I на имя шталмейстера князя Н.Голицына. На русском языке. В муаровом переплете.

16 Центральный исторический архив Москвы = Moszkvai Központi Történelmi Levéltár

17 Канцелярия московской уездной дворянской опеки, Г. МОСКВА.

másik fondja, a kamer-furerszkij ceremóniális újság¹⁸ különböző számai, végül pedig néhány forráskiadás, vagy magánlevéltárból származó forrás.¹⁹ Mindezek rá is világítanak a felhasznált források és szakirodalmak gyengeségére: alig találunk bennük külföldi szakmunkát, vagy forrást. Ha a könyv alcímét (Nyikolaj Alekszejevics Golicin és birtokai) és célkitűzését (új ismeret átadása az orosz történelemről és kultúráról) nézzük, akkor érthető a választott irodalmak köre, hiszen ezekhez kevésbé szükségeltetik a külföldi szakirodalom. De ha a könyv tartalmát nézzük, akkor indokoltnak tűnne több külföldi anyag felhasználása. Érdeemes is itt rátérnünk a fejezetekre.

Ny. A. Golicin közeli felmenőiről, gyerekkoráról olvashatunk az első fejezetben. A hangsúly azonban nem ezen van, amit a fejezet címadása is jelez: *Tanulmányok a stockholmi kollégiumban*. Ez a cím nem mond el lent a könyv alcímének, amiből azt sejtethjük, hogy leginkább a nemesi uradalmakról szól a könyv, de ha a könyv további tartalmát nézzük, akkor azzal szembesülünk, hogy a könyvnek majdnem a fele Golicin utazásairól szól, nem pedig otthoni nagybirtokos szerepéről. Az első fejezet egy része, a második (*Strasbourggi Egyetem*), a harmadik (*Utazás Európában*) és a negyedik (*Hazatérés*) fejezet pedig teljes egészében az utazásokról szólnak. Az európai történészek szempontjából ez persze szerencsés aránytalanság, csak a könyv szempontjából kicsit kirívó. Persze azt semmiképpen sem lehet mondani, hogy az utazásoknak előzménytörténetként ne lenne helye a könyvben, sőt, a szerző Golicin tanulmányainak kifejtése során különös hangsúlyt fektet a gazdálkodással kapcsolatos ismeretek elsajátítására.

A könyv második része, a fennmaradó öt fejezet tárgyalja az 1766-ban hazatérő Golicin oroszországi tevékenységét. Az ötödik fejezetben („*Házi munka*”) olvashatunk Ny. A. Golicin apjának haláláról (1768), illetve gyámjairól. Ebből többek között azt is megtudhatjuk, hogy milyen befolyásos tagjai voltak a Golicin családnak, és mivel a gyámok is a családból kerültek ki, betekintést nyerhetünk a Golicin család életébe. A hatodik fejezet (*Katalini főnemes*) Nyikolaj Alekszejevicsnak az 1773. júniusi Pétervárra való érkezésével folytatódik. Ez év augusztus 15-én apródként az uralkodói udvarba került, ahol szintén több rokona is volt, néhányan a cárnő nagyon közeli szolgálatában, de apródként ő is több alkalommal étkezett egy asztalnál II. Katalinnal. Ebben a fejezetben szó esik az udvari életről, házassági

---

18 Камер-фурьерский церемониальный журнал

19 Például: Voroncov herceg levéltárból (Архив князя Воронцова. Кн. 18. Ч. 1. Москва, 1880); Golovina grófnőtől (Мемуары графини Головиной. Москва, 1911); F.A. Kurakin herceg levéltárból (Архив князя Ф.А. Куракина. Кн. 2. Санкт-Петербург, 1894.)

kísérletekről²⁰, újabb moszkvai utazásokról, családi látogatásokról, az orosz–török háborút lezáró kücsük-kajnardzsi békéről és további európai utazásokról.

A hetedik fejezet *A fenséges Arhangelszkoje* címet viseli, amely – a szerző szavai szerint – „Nyikolaj Alekszejevics legfőbb művéről szól, amellyel bevonult az orosz művészet évkönyveibe.”²¹ A rekonstrukció eltérő az eddigiektől, hiszen Oroszországba való visszatérését követően már nem levelezett olyan intenzíven rokonaival Golicin. Így a szerző leginkább a két Moszkva alatti uradalom (Arhangelszkoje és Nyikolszkoje-Urjupino²²) forrásaira támaszkodik. Ez a fejezet már valóban a birtokok igazgatásáról, fejlesztéséről szól, amit remekül illusztrálnak a bekerült fényképek, festmények és tervrajzok. Egy korabeli és egy XIX. századi térkép is helyet kapott Arhangelszkojéről.

A nyolcadik fejezet *A koronás barátról* szól. Nyikolaj Alekszejevics és a trónörökös kapcsolatának alakulásáról szól, érintve a feleségeiket, az udvari életet, a színházat, II. Katalin halálát, Pál uralkodását. Ami hiányozhat, az a Pált a trónról letaszító és megölő palotaforradalom bővebb említése, erről épp csak szó esik a fejezet végén. A következő, egyben utolsó fejezetben (*Nyugdíjban*) már I. Sándor (1801–1825) uralkodásától indít a szerző. Ebben a fejezetben megtudhatjuk, hogy az új uralkodó kevésbé számított apja hivatalnokaira, Nyikolaj Alekszejevics 50 éves korával már az időségek közé tartozott. Szó esik a főhős (a szerző gyakran használja ezt a kifejezést) gyermekeiről, karrierük kibontakozásáról, az uradalmakról, és az utolsó évekről, de azon némiképpen túl is lép, hiszen olvashatunk Arhangelszkoje Juszupovnak való eladásáról, és az uradalom további sorsáról. A *Befejezésben* a szerző ismét visszatér Puskin verséhez, amit alátámasztásul használ a katalini korszak bemutatásának értékelésében, majd pedig megerősíti Golicinak az orosz kultúrában végzett mecénási tevékenységeinek jelentőségét. Mindezt a már említett útinapló forrásmelléklet követi, majd a névmutató és a tartalomjegyzék.

20 Nyikolaj Alekszejevics végül unokatestvérét, Marija Adamovna Olszufjevát (Мария Адамовна Олсуфьева, 1757–1820) vette feleségül. Az orosz főnemesek között rokonházzasságra ezelőtt csak egyszer került sor: a precedens-teremtő nem sokkal korábban, II. Katalin egykori szeretője, Grigorij Grigorjevics Orlov (Григорий Григорьевич Орлов, 1734–1783) volt.

21 Парушева, В. Г.: Я вдруг переносусь во дни Екатерины... Николай Алексеевич Голицын и его усадьбы. (Семейные хроники: Голицыны) Москва, Русский Мирь, 2015. 461.

22 A témáról korábban már jelent meg társzerzőként Parusevának egy könyve: Парушева, В. Г. – Крючкова, М. А.: Русский Версаль. Архангельское и Никольское-Урюпино. Москва, Русский Мирь, 2012. 615.

Külön figyelmet érdemelnek az olyan apróságoknak tűnő, de nem mellékes többlet információk, mint például a 218. oldalon, az egyik lábjegyzetben szereplő régebbi francia aranypéznz átváltása a XVIII. századra (livre), és a hozott példa arra, hogy az említett összeg Golicin nevelőjének kéthavi fizetése.

Mivel egy olyan kötetről van szó, amelynek jelentős része utazásról szól, mindenképpen hasznos lett volna a személynévmutató mellett egy helység-név mutató is, ami alapján a kutatók könnyebben eligazodhatnának Golicin utazásában. A névmutatóban egyértelmű magyar vonatkozású személyt csak a Habsburg-ház kapcsán találhatunk, mint például Mária Terézia, II. József, de az ő említésük is kevésszer fordul elő. Rajtuk kívül még felfigyeltünk egy bizonyos Iván Alekszejevics Zeykinre, akiről az olvasható, hogy „orosz szolgálatban lévő, osztrák szláv, II. Péter tanítója”. Feltételezve, hogy az osztrák szolgálatban lévő szlávok jó eséllyel lehetnek inkább a Magyar Királyság lakosai, az interneten próbáltuk kideríteni, ki is lehetett Iván Alekszejevics Zeykin. A *Szergej Mihajlovics Szolovjov* által 29 kötetben megírt *Oroszország története a régi időktől* című sorozat 19. kötetében olvashatjuk, hogy Zeykin a Nariskineknél volt tanító, onnan szerette volna Nagy Péter unokája, a későbbi II. Péter (1727–1730) számára tanítónak felfogadni, de Alekszandr Lvovics Nariskin nem engedte. Végül az ügy odáig jutott, hogy már I. Péter halála után Zeykint 1727. július 10-én kiutasították Oroszországból, Szolovjov szavait idézve „Magyarországra, hazájába”.²³ Hogy ez pontosan mit jelent és milyen nemzetiségű volt, jelenleg nem tudjuk. Végül egyébként különböző politikai játszmáknak köszönhetően, Zeykin mégis tanította II. Pétert. A könyvben is ennek kapcsán említik egy alkalommal.

További hasznos melléklet lett volna egy nagyobb alakú térkép, Golicin útvonalának rekonstruálásával. A kötetben összesen csak három térkép kapott helyet. A már említett két Arhangelszkoje térkép mellett egy Európa térkép Charles Theodore Middleton 1778-as albumából.²⁴ Ez a térkép az *Utazás Európában* című fejezet megnyitó díszes első oldalának hátoldalán, a 138. oldalon található. Bár maga az album is már 1778-as kiadású, a Lengyel-Litván Nemesi Köztársaság 1772-ben végbement első felosztása még nincs benne feltüntetve. Magyar szempontból további hibája a térképnek, hogy az Oszmán Birodalom balkáni területei rózsaszínnel vannak jelölve, ahogy a Magyar Királyság is (ugyanazzal a színnel). A felbontás miatt csak

23 Соловьёв, С.М.: История России с древнейших времен. Книга четвертая. Том XVI–XX. СПб. 1851–1879. 1033–1034. „10 июля 1727 года Зейкин был выпровожен за границу, в Венгрию, его отечество.”

24 Middleton, Charles Theodore: *Middleton's complete system geography*. London, 1778.

alig látható, hogy a határ fel van tüntetve, így az avatatlan szemnek úgy tűnhet, hogy a Kárpát-medence teljes egészében török fennhatóság alá tartozik. Ezt az érzést tovább erősítheti a térkép színvilága: a többi állam esetében élesen elkülönülnek egymástól a szomszédos államok.

Összességében elmondható, hogy egy olyan kötetet hozott létre Paruseva, amely joggal tarthat igényt laikusok és szakmabeliek érdeklődésére. Pozitívumként említendő még, hogy egy új szemszögből, a naplóból vett részletek által egyenesen Nyikolaj Alekszejevics nézőpontjából kaphatunk betekintést nemcsak az orosz udvar, hanem az európai elit életébe is. Ugyanakkor ez kissé egyoldalú is lehet, hiszen a külföldi szakirodalmak vagy források felhasználása meglehetősen szegényes. A könyvet ajánljuk bárkinek, akit csak érdekel Oroszország XVIII. századi kultúrája, vagy története, de kiemelten ajánljuk azoknak is, akik tudományos munkájukhoz keresnek további adalékokat.

V. Г. Парушева: Я вдруг переношусь во дни Екатерины... Николай Алексеевич Голицын и его усадьбы. (Семейные хроники: Голицыны) [Egyszerre csak átlépek a katalini időkre... Nyikolaj Alekszejevics Golicin és uradalmai. (Családi krónikák: Golicinok.)] Moskva, Russzkij Mir, 2015. 784 o.*

Dinnyés Patrik

* Paruseva, V. G.: Ja vdrug perenosusz vo dnyi Jekatyerini... Nyikolaj Alekszejevics Golicin i jivo uszagybi. (Szemejnije hroniki: Golicini). Moskva, Russzkij Mir, 2015. 784.